

**ANAYASA MAHKEMESİ'NİN SİYASİ PARTİLERE
YAKLAŞIMI**
(*CONSTITUTIONAL COURT'S APPROACH TO POLITICAL PARTIES*)

Sevtap Yokuş*

ÖZ

Türkiye’de Anayasa Mahkemesi tarafından çok sayıda siyasi parti kapatıldı. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, kapatılan siyasi partiler hakkında hak ihlalleri sonucuna ulaştı. İki mahkemenin aynı siyasi partilerle ilgili kararları çatışır içerikteydi. Türkiye’de özgürlükleri genişletme kapsamında siyasi partileri ilgilendiren hukuksal düzenlemelerde de iyileştirmelere gidildi. Özgürlüklerin etkin korunması için Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuruları inceleme görevi verildi.

Bu çalışmada, geçmişten beri Anayasa Mahkemesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin yaklaşımlarındaki çatışma durumu açıklanmaya çalışılacaktır. Anayasa Mahkemesi’nin, hak ihlalini gidermek amacıyla edindiği bireysel başvuruları inceleme görev ve yetkisi hatırlatılacaktır. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi’nin, bireysel başvuru yoluyla pekişen özgürlükleri koruma işlevi ve bu işlevini gerçekleştirebilmesi için farklılaşması gereksinimi vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Parti, Siyasi Partilerin Kapatılması, Anayasa Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Bireysel Başvuru.

ABSTRACT

In Turkey, many political parties have been dissolved by the Constitutional Court. The European Court of Human Rights found violations concerning these dissolved political parties. Judgements on same political parties of these two Courts reflected divergent interpretations. Under

* Prof. Dr., Altınbaş Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, ORCID ID: 0000-0001-7429-0299; sevtap.yokus@altinbas.edu.tr

the reforms on expanding rights and freedoms In Turkey, legislation regarding political parties have also been improved. For effective protection of the rights and freedoms, right of individual application to the Constitutional Court was introduced.

In this study, the differences between approaches of the Constitutional Court and the European Court of Human Rights from past to present will be tried to be explained. The duty and authority of the Constitutional Court to examine individual applications to remedy the violation of rights will be reminded. In this context, the Constitutional Court's function to protect the freedoms strengthened through individual application and the need for a change in perspective to fulfil this function will be emphasized.

Keywords: *Political Party, Dissolution of Political Parties, Constitutional Court, European Court of Human Rights, Individual Application.*

GİRİŞ

Siyasi partilerin kapatılmaları konusu Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'nin hemen her dönem gündeminde oldu. 'Bölünmez bütünlük' ve 'laiklik' ilkelerinin ihlali iddiaları, siyasi partilerin kapatılmalarının ana gerekçelerini oluşturdu.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye'de kapatılan siyasi partiler hakkında, kapatmanın hak ihlaline neden olduğu yönünde çok sayıda karar verdi. 2000'li yılların başından itibaren Türkiye'nin demokrasi ve özgürlükler konusunda ilerleme ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'yle uyum yönünde önüne koyduğu hedef, tüm özgürlükler gibi siyasi parti özgürlüğünün de lehine Anayasal-yasal düzenlemelerin yürürlüğe girmesini sağladı. Anayasa'nın 90. maddesindeki değişikliklerle, uluslararası sözleşmelerden temel hak özgürlüklere ilişkin olanlara iç hukukta kanunların uygulamasından doğan çatışmada sözleşmenin esas alınacağı emredildi. Bu değişikliklerin ötesinde, bireysel başvuruları inceleme göreviyle Anayasa Mahkemesi'nin özgürlükleri koruma işlevi öne çıkarıldı. Tüm bu gelişmeler, siyasi partiler konusunda da Anayasa Mahkemesi'nin yaklaşımının dönüştürüleceği beklentisini güçlendirdi.

Anayasa Mahkemesi siyasi partiler hakkında verdiği son kararlarıyla, yaklaşımında bir dönüşüm gerçekleştiğini gösterse de Avrupa İn-

san hakları Mahkemesi'nin geliştirdiği standartları tam olarak yakalayamadığı eleştirisinden kurtulamadı.

Anayasa Mahkemesi'nin, özellikle siyasi partilerle ilgili hukuksal düzenlemelerdeki iyileştirmelerden sonra, siyasi parti kapatma davası sonucunda vereceği her karar, kaçınılmaz bir şekilde, ne derece dönüştüğüne dair bir veri oluşturacak ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin geliştirdiği kriterleri gerçekleştirilme testi olacaktır.

I. SİYASİ PARTİLER AÇISINDAN ANAYASA MAHKEMESİ İLE AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN UYUŞMAYAN YAKLAŞIMLARI

A. Anayasa Mahkemesi'nin Geçmiş Kararlarında Siyasi Partilere Yaklaşımı

Siyasi parti davalarında Anayasa Mahkemesi geçmiş kararlarında genellikle özgürlükçü yorum yapmak yerine, sosyolojik, sübjektif değerlendirme yöntemini benimsedi. Anayasa'nın içerdiği ideolojiyi, siyasi parti programlarının çerçevesi olarak belirledi. Örneğin, Sosyalist Parti kararında, Anayasa'nın bölgeler için özerklik ve özyönetim yöntemlerine kapalı olduğunu veya Anayasa'nın federasyona olur vermediğini belirterek, kapatma gerekçelerini bu konuların tartışmaya açılmayacağı argümanı üzerine oturttu. Anayasa Mahkemesi, siyasi partilerle ilgili kararlarında çoğunlukla, Anayasa'ya uygun davranma yükümlülüğünü, Anayasa'nın özünü yansıtan ideolojiye bağlılık olarak anladığını ortaya koydu.

Anayasa Mahkemesi siyasi partilerle ilgili Anayasal kuralları yorumlarken, insan hak ve özgürlüklerinin ulaştığı aşamayı ve demokratik anlayışı göz önünde bulunduramadı. Oysa Anayasa Mahkemesi'nin temel bir görevi de Anayasa'daki kavramlara, değişen koşullara uygun bir içerik kazandırmaktır¹. Anayasa Mahkemesi'nin, kendisinden beklenen işlevi yerine getirebilmesi için, hukuksal metinleri basit ve kestirme bir yöntemle yorumlamak yerine, toplumun geçmişteki, güncel ve gelecekteki, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarını da göz önünde bulundurması beklenir. Anayasa yargısının başta gelen işlevi, temel hak ve

¹ Yılmaz Aliefendioğlu, *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Yetkin Yayınları, Ankara 1996, s.155.

özgürlükleri korumak yoluyla “demokratik hukuk devleti” ilkesini gerçekleştirmektedir.

Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’nin demokratik hukuk devletini geliştirmek adına, hukukun genel ilkeleri, demokratik toplum düzeni ilkesi, ölçülülük ilkesi gibi birtakım ölçütler eşliğinde katkıları olmuştur. Bununla birlikte, özgürlükleri koruma işlevini gerçek anlamıyla yerine getirememiştir. Bunun nedeni, Anayasa Mahkemesi’nin, özellikle uluslararası insan hakları sözleşmeleri ve bu çerçevedeki içtihatların ortaya çıkardığı yorum yöntemini benimseyememiş olmasıdır.

2001 değişiklikleri öncesinde 1982 Anayasası’nın siyasi partiler için öngördüğü tek yaptırım türü temelli kapatmaydı. Parti tüzük ve programının Anayasa’da yer alan hükümlere aykırı bulunması, aykırı eylemler bakımından da belirtilen nitelikteki fiillerin bir odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesi tarafından tespit edilmesi halinde, ilgili siyasi partiyi temelli kapatma kararı verilmekteydi. Anayasa Mahkemesi’nin verdiği kapatma kararlarında, Anayasa’nın 68. maddesinin 4. fıkrasında belirlenen yasaklardan, ‘devletin bölünmezliği’, ve ‘laiklik’ ilkesi belirleyici olmaktaydı. Anayasa Mahkemesi, ‘bölünmezlik ilkesi’ni kapatma nedeni olarak kullanırken; ‘Devlet tek, ülke tüm, ulus bir’ formülünü temel kriter haline getirmişti. Anayasa Mahkemesi kararına esas aldığı bu kavramları anlamlandırırken, hukuku aşan tarihsel, sosyolojik, dil bilimine ilişkin değerlendirmelere girmektedir². Halkın Emek Partisi’nin kapatılması kararındaki³ “... Türk ulusu içinde yer alan her kökenden vatandaş, hiçbir ayırım gözetilmeksizin istek ve başarılarına göre her görev ve işte çalışmış, Türkiye’nin her yerinde, köyünde, kentinde yaşama, yerleşme, okuma, evlenme, gelişme ve yükselme ile Türk dili ve kültüründen faydalanma ve katkıda bulunma olanağına kavuşmuştur...” türündeki açıklamalar, Anayasa Mahkemesi’nin, hukukun ötesinde tarihsel-sosyolojik değerlendirmelerinin örneklerindedir.

Anayasa Mahkemesi, bölünmez bütünlük kavramını oldukça geniş yorumlamış, devletin yapısı ile ilgili hemen her türlü farklı görüş ve önerileri yasak kapsamında değerlendirmiştir. Görüşlerin eyleme dönüşmesi şartı da aranmamış, salt düşünce aşamasında kalması da yasak için yeter-

² İbrahim Ö. Kaboğlu, “İfade Özgürlüğünün Siyasi Partilerce Kullanımının Sınırları”, Anayasa Yargısı 16, Ankara 1999, s.79,80.

³ AYM. E:1992/1, K:1993/1, K.T: 14.7.1993, R.G: 18Ağustos1993, S:21672, s.202 vd.

li görülmüştür⁴. Mahkeme, Sosyalist Parti'nin kapatılması istemi ile birinci kez açılan dava sonucunda bu istemi reddeden kararında⁵ kavramları içerikleriyle değerlendirme yoluna gitmiştir. Bu kararında; sosyalizmin, sınıf iktidarının analizini yapmış, sosyalizmin yelpazelerinin farklılığından söz etmiş, sınıf iktidarı ile sınıf egemenliği arasında bir ayrıma gitmiş, yasak olanın sınıf egemenliği (Anayasa'nın 6. maddesi gereğince) olduğunu, özünde 'Avrupa tipi komünist' partilerin Anayasa'ya aykırı olmayacağını vurgulamıştır⁶. Ancak Anayasa Mahkemesi, özgürlükçü bir tutum sergileyerek, Anayasa içeriğinde net olmadığı için tartışma konusu olan sosyal sınıfa, sınıf egemenliği, sosyalizm ve eurokomünizm gibi kavramlarla açıklık getirdiği bu karardan Türkiye Birleşik Komünist Parti (TBKP) kararında sapmıştır. Bu partinin sırf adında 'komünist' sözcüğünün yer almasının kapatılma nedenleri arasında sayılmasına dayanarak tamamen şekle dayalı yorum yapılması, Anayasa Mahkemesi'nin kararlarındaki yaklaşım bakımından çelişki yaratmıştır⁷. Mahkeme'nin Sosyalist Parti'ye ilişkin ikinci kararındaki yorumunda, demokratiklik ilkesinin göz ardı edildiği, anayasal düzenleme esas alınırken sosyal gerçeklikten uzak kalındığı gözlenmektedir. Mahkeme, özgürlükçü yorum yapmak yerine, neredeyse Anayasa'yı siyasi parti programlarının 'zorunlu genel çerçevesi' haline getirmektedir. Sosyalist Parti kararında; Anayasa'nın bölgeler için özerklik ve özyönetim yöntemlerine kapalı olduğunu veya Anayasa'nın federasyona olur vermediğini belirterek, kapatma gerekçelerini bu konuların tartışmaya açılmasıyla bütünleştirmesi, Anayasa Mahkemesi'nin, Anayasa'ya uygun davranma yükümlülüğü ile Anayasa'yı benimseme konularını birbirine karıştırdığı şeklinde açıklanabilir⁸.

Mahkeme, Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP) kararında; laiklik kavramının Türkiye'deki siyasal temellerini ve siyasal doktrin olarak anlamını tartışmaktadır. Denetim bakımından ise, sadece yasaklayıcı

⁴ Zühtü Arslan, "Anayasa Mahkemesi'nin Siyasal Partiler Politikası: "Ve çağrı"nda "Ya-ya da"cı Anakronizmi Üzerine Bir Deneme", *Liberal Düşünce*, Yıl:6, S:22 2001, s.8.

⁵ AYM, E:1988/2, K:1988/1, K.T:8.12.1988, AYMKD, S:24,1989, s.534.

⁶ Bülent Tanör, *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, BDS Yayınları, İstanbul 1990, s.213.

⁷ Yusuf Şevki Hakyemez, *Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası*, Seçkin Yayınları, Ankara 2000, s.241-243.

⁸ Mithat Sancar, "Sosyalist Parti'nin Kapatılması Kararı Üzerine Düşünceler", *Amme İdaresi Dergisi*, C:25, S:4, Aralık 1992, s.178,179.

yasa hükmünü dayanak almaktadır. Yasa hükmünün öngördüğü kapatma önlemi, orantılılık açısından ve dolayısıyla demokratik toplum düzeninin gereklerine uygunluk bakımından ele alınmamıştır⁹. Mahkeme, böylesi bir yorum şekliyle vardığı kararlar, gerçekte laiklik ilkesine aykırı davranma eğilimi olamayacak bir partiyi laiklik ilkesi bağlamında oluşturduğu gerekçeye dayanarak kapatma yoluna gitmiştir.

Anayasa Mahkemesi'nin laiklik anlayışı, siyasi parti özgürlüğü açısından ciddi sınırlamalara neden olmuştur. Bu anlayış nedeniyle Mahkeme, evrensel standartlara uymayan, pozitif ve dayatmacı bir tutum sergilemiştir. Bu doğrultuda Mahkeme, laikliğe Batı demokrasilerinden çok farklı, özgün bir anlam yüklemiş, dini, kamusal görünürlükten yoksun kabul ederek, 'vicdani bir olgu'ya indirgeyerek 'pozitivist bir ideoloji' haline getirmiştir¹⁰.

1982 Anayasası'nın genel yapısına uygun olarak (özellikle 2001 değişiklikleri öncesinde) 14. madde 'Devlet'in korunmasını hedeflemektedir. 'Özgürlükçü ve çoğulcu demokratik düzen'in korunmasını aşan bu hükümle, militan demokrasi anlayışının temel amacı da aşılmıştır. Devletin korunması, hak ve özgürlüklerin korunmasından önde tutulmuştur. 14. madde kapsamında 'temel hak ve hürriyetleri yok etme amacı', fiilen ve doğrudan doğruya başkalarının haklarına zarar verip vermediği göz önüne alınmadan belirtilmiştir. Bu bağlamda, anayasal ideoloji dışındaki görüşlere dayalı etkinliklerin tümü gerçekte yasaklanmıştır¹¹.

Türkiye'de siyasi partilere ilişkin hukuksal düzenlemelerin ve bu düzenlemelerin uygulamasının; partilerin, demokratik yaşamdaki işlevini tersine çevirdiği gözlenmektedir. Siyasi partilerle ilgili anayasal hükümlerin ötesinde, Siyasi Partiler Kanunu, partilerin oluşturacakları politikaların temel ilkelerini ve yönelecekleri hedefleri, hatta bir kısmının detaylarını 'resmi ideoloji' çerçevesinde belirleyerek, aykırı tutumları kapatma nedenleri olarak saymıştır. Bu tür hükümlerin bazılarının demokratik rejimin korunmasıyla bir ilgisi de bulunmamaktadır. Korunmak istenen; özgürlükçü demokrasi olmayıp, otoriter zihniyetin şekillendirdiği kurulu

⁹ Reyhan Sunay, Avrupa Sözleşmesi'nde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları, Liberal Düşünce Topluluğu Yayını, Ankara 2001, s.277.

¹⁰ Ergun Özbudun, "Laiklik ve Din Hürriyeti", Demokratik Anayasa, Hazırlayanlar: Ece Göztepe ve Aykut Çelebi, Metis Yayınları, İstanbul 2012, s. 199,200.

¹¹ Mustafa Erdoğan, Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji, 2.Baskı, Liberte Yayınları, Ankara 2000, s. 367,368.

düzendir. Siyasal çoğulculuk reddedilmekte, partilerin aynı ideolojiyi savunması beklenmektedir. Özellikle, Siyasi Partiler Kanunu'nda siyasi partilere, devlet kurumu görünümü kazandırılmıştır¹².

Anayasa Mahkemesi'nin bugüne dek verdiği kararlar, Türkiye'nin üyesi olduğu Avrupa Konseyi'ne bağlı Venedik Komisyonu'nun raporlarıyla bağdaşmamaktadır. Siyasi partileri kapatma nedenleri kadar, kapatma davasının usulüne ilişkin kurallar da önemlidir. Venedik Komisyonu raporları doğrultusunda, kapatma davası mekanizması, ancak halka hesap verme yeteneğine sahip organlar tarafından harekete geçirilebilir. Kapatma davası, kapatılmayla sonuçlanmasa dahi, tek başına davanın açılmasının da önemli siyasi sonuçları olmaktadır¹³.

B. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Siyasi Parti Özgürlüğü

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) sisteminde siyasi parti özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğünü düzenleyen 11. madde kapsamında değerlendirilmektedir. Sözleşme mantığında, örgütlenme ve toplantı özgürlükleri; farklı toplumsal grupları bir araya getirerek, farklı görüşlerin dile getirilmesi ve paylaşılmasını sağlayarak, demokratik toplumun temellerini oluşturmaktadır. Ayrıca her iki özgürlük, düşünce özgürlüğünden daha ileri giderek, bireylerin kendi görüşlerinin bilinebilir kılınmasını sağlamaktadır. Bir örgütün varlığı için, bunun devlet tarafından resmen tanınması ya da kayıt altına alınmış olması gerekmemektedir. Örgütün, yerel hukuk çerçevesinde yasal bir kişiliğinin olup olmamasının, 11. maddenin kabul ettiği statü açısından herhangi bir etkisi yoktur. Siyasi partiler, örgütlenme özgürlüğünün, demokratik süreci güvence altına almaya yönelik hukuksal garantileri arasındadır¹⁴.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), siyasi partileri, demokrasinin işleyişi açısından vazgeçilmez kurumlar olarak görmektedir. Dolayısıyla AİHM'e göre siyasi partiler, kuruluş ve faaliyetleri bakımından

¹² Oktay Uygun, "Mücadeleci Demokrasi ve Siyasal Partilerin Kapatılması" Kamu Hukuku İncelemeleri, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2011, s.796.

¹³ Serap Yazıcı, "1982 Anayasası ve Parti Yasakları", Demokratik Anayasa, Hazırlayanlar: Ece Göztepe ve Aykut Çelebi, Metis Yayınları, İstanbul 2012, s. 265,266.

¹⁴ Christian Tomuschat, "Freedom of Association", The European System for the Protection of Human Rights, Editors: R.St.macdonald-F.Matscher-H.petzold, Kluwer Academic publishers, Dordrecht 1993, p.493-496.

geniş güvencelerden yararlanmalıdırlar. Ülke sorunlarının çözümü konusunda farklı görüşler üreterek, toplumun farklı kesimlerinin taleplerini yansıtan siyasi partilerin, ciddi bir zorunluluk olmadıkça, özgürlükleri kısıtlanmamalıdır¹⁵.

AİHM'in siyasi partilerin yasaklanması konusundaki yaklaşımı, Venedik Komisyonu raporunda somutlaşmaktadır. Venedik Komisyonu, siyasi parti yasakları konusunda, Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler açısından AİHS'in konuya ilişkin hükümlerine uygun olarak ortak bir anlayışın geliştirilmesini hedefleyerek hazırladığı raporda bazı ilkelere yer vermektedir¹⁶. Bu ilkeler doğrultusunda, bir siyasi partinin yasaklanabilmesi için, o partinin; şiddeti savunduğunun, yıkıcı faaliyetlere karıştığının, hak ve özgürlükleri veya anayasal düzeni tehdit ettiğinin kanıtlanması gerekmektedir. Siyasi partilerin yasaklanması, demokratik bir toplumda istisnai bir önlem olduğundan, siyasi partiler, ancak şiddet kullanılmasını savunmaları ya da şiddeti politik bir araç olarak kullanmaları durumunda yasaklanabilirler. Bir siyasi partinin anayasal düzen açısından tehlike oluşturmaması halinde bile partiye karşı alınabilecek önlemin derecesinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Örneğin daha az önlemlerle söz konusu tehlike ortadan kaldırılabildiği halde doğrudan yasaklamaya gitmek uygun bulunmamaktadır. Şiddetin savunulmasında, ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve hoşgörüsüzlük alt unsurlar olarak belirlenmektedir.

Anayasa Mahkemesi ile AİHM'in aynı siyasi partiler hakkında tamamen ters yönde kararlara ulaştıkları görülmektedir. Örneğin, Anayasa Mahkemesi, Türkiye Birleşik Komünist Parti (TBKP) ile ilgili incelemesini partinin programı ve tüzüğü kapsamında yaparak kapatma kararına varmışken; bu karar nedeniyle yapılan başvuru üzerine AİHM değerlendirmesini AİHS'in 10. ve 11. maddeleri (ifade özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü) kapsamında yaparak, bu özgürlükler açısından hak ihlali kararına varmıştır. Yine örneğin, Anayasa Mahkemesi değerlendirmesini, Siyasi Partiler Kanunu'nun 81. maddesine (siyasi partilerin, Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar bulunduğunu ileri süre-

¹⁵ Oktay Uygun, "Siyasi Partilerin Kapatılması Rejiminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi", Anayasa Yargısı 17, Ankara 2000, s.258.

¹⁶ Guidelines on Prohibition and Dissolution of Political Parties and Measures, Adopted by the Venice Commission at its 41st plenary session (Venice10-11December 1999), internet adresi: [www.venice.coe.int/docs/2000/CDL-INF\(2000\)001-e.html](http://www.venice.coe.int/docs/2000/CDL-INF(2000)001-e.html)

meyecekleri yönündeki hükmüne) göre yaparken, AİHM kararlarını ifade ve örgütlenme özgürlüklerini esas alarak oluşturmuştur. Ortaya çıkan bu karşıtlık, AİHS hükümleriyle iç hukuktaki düzenlemelerin çatıştığına da göstergesi olmuştur¹⁷. Ancak, iç hukuk ile AİHS çerçevesinde oluşturulan hukuk sistemi arasındaki bağdaşmazlığın esas olarak, demokrasi ve insan hakları anlayışındaki farklılıklara dayandığı kabul edilmelidir. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun bireysel başvuruları inceleme yetkisinin kabulü aşamasında Türkiye tarafından, Sözleşme'de geçen 'demokratik toplum' kavramının 1982 Anayasası'ndaki ilkelere ve özellikle Başlangıç kısmı ile Anayasa'nın 13. maddesine uygun yorumlanması koşulunun ileri sürülmesi daha baştan bu anlayış farkını kanıtlar nitelikteydi. Sözleşme'ye taraf ülkeler arasında oluşturulmaya çalışılan ortak demokrasi ve insan hakları anlayışını benimsemeyi reddeder tarzındaki bu koşul, Sözleşme organlarınca kabul edilmemişti¹⁸.

Siyasi partiler konusunda farklı dayanaklar, Anayasa Mahkemesi ile AİHM'i farklı kararlara ulaştırmıştır. Anayasa Mahkemesi, Türkiye Birleşik Komünist Partisi(TBKP) kararında¹⁹ Partinin, programında ve tüzüğünde sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliği ve herhangi bir diktatörlüğü savunup, amaçlamadığı dolayısıyla Anayasa'nın ilgili maddeleri ile Siyasi Partiler Kanunu'na aykırılık sonucuna varmadığı halde; Siyasi Partiler Kanunu'nun 96. maddesinin son fıkrası gereğince, bir siyasi partinin "komünist" adını alamayacağı ya da bu sözcüğü adında kullanamayacağı şeklindeki yasak hükmüne dayanarak tamamen biçimsel bir yaklaşımla Parti'nin kapatılmasına karar vermiştir. AİHM ise TBKP kararında, ilgili ve yeterli diğer koşullar bulunmadığı halde; bir partinin sadece seçtiği isim nedeniyle kapatma gibi ağır bir yaptırımla karşılaşmasını haklı bulmamıştır. AİHM'in bu kararındaki belirlemeler, Anayasa Mahkemesi'nin, ismine rağmen TBKP'nin bir sosyal sınıfın diğer sınıflar üzerinde egemenlik kurmayı amaçlamadığına, tersine siyasi çoğulculuk, genel seçimler ve siyasete katılma özgür-

¹⁷ Fazıl Sağlam, "Siyasi Partiler Kanunu'nda Uluslararası Standartlara Uygunluk Sağlamak İçin Yapılması Gereken Değişiklikler", Anayasa Yargısı 17, Ankara 2000, s.236.

¹⁸ Uygun, "Siyasi Partilerin Kapatılması Rejiminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi", s. 266.

¹⁹ AYM, E:1990/1, K:1991/1, K.T:16.7.1991, AYMKD, S:27, C:2, 1993, s.885 vd.

lülüğü gibi demokrasinin şartlarını yerine getirdiğine dair tespitleri ile örtüşmekteydi²⁰.

Anayasa Mahkemesi'nin TBKP kararında kapatmaya gerekçe gösterdiği ikinci iddia, TBKP'nin ayrımcılığı ve Türk ulusunun bölünmesini teşvik ettiği iddiası olmuştur. Bu kapatma gerekçesi, herhangi bir eyleme değil, Parti'nin program ve tüzüğünde yer alan ifadelere dayanmıştır. AİHM ise, eylemi olmayan bir partiye Türkiye'de terörün yol açtığı sorunlar bakımından sorumluluk yüklenemeyeceğini belirtmiştir²¹.

Anayasa Mahkemesi, Sosyalist Parti'yi kapatma kararında, kendini koruyan devleti esas almıştır. Bu kararında Mahkeme aynı zamanda Siyasi Partiler Kanunu'nun 81. maddesini dayanak alarak; siyasi partilerin, ulusal ya da dini kültür, mezhep, ırk ya da dil ayrılığına dayalı azınlıklar bulunduğunu ileri süremeyeceklerini, kültürel kimliğin tanınması istemi adı altında geliştirilen bölücü çabaların, zamanla azınlık yaratma ve bütünden kopma eğilimine dönüşeceğini gerekçe olarak açıklamıştır²². Sosyalist Parti ile ilgili kararlarda dikkati çeken diğer bir konu; Anayasa Mahkemesi'nin kararında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin örgütlenme özgürlüğünü düzenleyen 11. maddesi ile hakkın kötüye kullanımına ilişkin hükmünü içeren 17. maddesi açılarından değerlendirme yapmış olmasıdır. AİHM ise, 11. madde yönünden yaptığı değerlendirme ile tamamen farklı bir sonuca ulaşmıştır²³.

2001 Anayasa değişiklikleri öncesinde Anayasa'nın, hak ve özgürlükleri kötüye kullanma yasağını düzenleyen 14. maddesi ile siyasi parti yasaklarını öngören 68. maddesinin 4. fıkrası büyük oranda çakıştığı için Anayasa Mahkemesi siyasi partileri kapatma kararlarında bu hükümleri dayanak almıştır. AİHM ise Anayasa Mahkemesi'nden farklı olarak, kötüye kullanma yasağını düzenleyen AİHS'in 17. maddesini kapatılan siyasi partilerle ilgili verdiği kararlarda kullanmamıştır. AİHM'in Türki-

²⁰ Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP)-Türkiye, İnsan Hakları Kararlar Derlemesi (İHKD), Cilt:2, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 1998, s.372 vd.

²¹ TBKP-Türkiye, İHKD, s.391.

²² AYM, E:1991/2, K:1992/1, K.T:10.7.1992, AYMKD, S:28, C:2, 1993, s.773 vd.

²³ Fazıl Sağlam, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye'de Kapatılan Siyasi Partilere İlişkin Kararlarının Partiler Hukukuna Etkisi", Anayasa Yargısı 16, Ankara 1999, s.199,200.

ye'yi haklı bulduğu Refah Partisi kararında²⁴ üstü kapalı olarak 17. maddenin de uygulandığı izlenimi doğmuş olsa da Sözleşme'nin örgütlenme özgürlüğünü düzenleyen 11. maddesi esas alınmıştır²⁵.

Sosyalist Parti kararında AİHM, Sözleşme'nin, örgütlenme özgürlüğünü düzenleyen hükmünün (11.madde) ifade özgürlüğüne ilişkin hükmü (10.madde) ışığında değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Buna göre, örgütlenme özgürlüğünün amacı, düşüncelerin ve düşüncelerin ifade edilmesine dair özgürlüklerin korunmasıdır. Bununla birlikte, çoğulculuk olmadan demokrasi olmaz. Bu nedenle ifade özgürlüğü kavramı, sadece lehteki bilgi ve düşünceler veya saldırgan olmayan ifadeler açısından değil, 'saldırgan, sarsıcı, rahatsızlık verici' ifadeler için de geçerlidir²⁶. Ülke koşullarının değerlendirilmesi konusunda AİHM bu kararında da Sözleşme'nin örgütlenme özgürlüğünü düzenleyen 11. maddesinin 2. fıkrasındaki sınırlama gerekliliğinin olup olmadığına karar verirken, Taraf Devletlerin sınırlı bir takdir alanı olduğunu vurgulamaktadır. Bu takdir alanının sınırlılığı; mevzuatı ve mevzuatı uygulayan bağımsız mahkemelerin aldıkları kararları kapsar²⁷. AİHM, Sosyalist Parti'nin kapatılması kararını radikal bulmuş; böylesi ağır bir yaptırımın çok daha ciddi durumlarda uygulanabileceğini vurgulamıştır²⁸.

Anayasa Mahkemesi'nin, Özgürlük ve Demokrasi Partisi'nin (ÖZDEP) kapatılması kararında²⁹ ÖZDEP'in, yargılamanın ve eğitimin anadille yapılmasına programında yer vermiş olmasını, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozucu bir neden olarak görmüştür. AİHM ise, TBKP ve Sosyalist Parti kararlarındaki içtihatlarında kullandığı gerekçelerle ÖZDEP'in kapatılmasında da AİHM'nin 11. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır. AİHM kararında; ÖZDEP'in kapatılmasına gerekçe olarak kullanılan ifadelerin benzerlerinin Avrupa Konseyi üyesi devletlerde faaliyet gösteren partilerin programlarında da

²⁴ Refah Partisi ve Diğerleri-Türkiye, 13.02.2003 (Başvuru No: 41340/98, 41342/98, 41343/98, 41344/98), parag.85.

²⁵ Sevtap Yokuş, Hak ve Özgürlüklerin Kötüye Kullanımı, Yetkin Yayınları, Ankara 2022, s.198, 138.

²⁶ Sosyalist Parti ve Diğerleri/Türkiye Davası, Çeviri: T.C. Adalet Bakanlığı Eğitim Daire Başkanlığı, Yargı Mevzuatı Bülteni, S:85, 19.Temmuz.1999, s.83.

²⁷ Sosyalist Parti ve Diğerleri/Türkiye Davası, s.85, parag.46.

²⁸ Sosyalist Parti ve Diğerleri/Türkiye Davası, s.85, parag.51.

²⁹ AYM, E:1993/1, K:1993/2, K.T:23.11.1993, AYMKD, S:30, C:2, 1995, s.841 vd.

mevcut olduğunu, Parti'nin sadece ifade özgürlüğünü kullandığı için kapatıldığını, oysa demokrasinin düşünce özgürlüğüne dayandığını vurgulamıştır³⁰.

Anayasa Mahkemesi ile AİHM'in Türkiye'deki, bazı siyasi partilere ilişkin kararlarında farklı sonuçlara ulaşmalarının temel bir nedeni de aynı kavramların farklı algılanması ve yine aynı kavramlara farklı anlamlar yüklenmiş olması ve bunun uzantısı olarak, AİHM'in kararlarına dayanak oluşturan kimi değerlerin, Anayasa Mahkemesi tarafından gözardı edilmiş olmasıdır. Bu durum, Anayasal ve yasal düzenlemelerin AİHS hükümlerine ve bu hükümler esas alınarak ortaya çıkarılan kriterlere uygun hale getirilememiş olması ile birleşince, Anayasa Mahkemesi kararlarının Sözleşme sistemiyle uyumsuzluğunu netleştirmiştir. Çünkü, Anayasa Mahkemesi, siyasi parti özgürlüğünü daraltan Siyasi Partiler Kanunu'na dayanırken, AİHM, Sözleşme'de belirlenen örgütlenme özgürlüğünü esas alarak kararlarını vermiştir.

Anayasa Mahkemesi, parti kapatma davalarında, 'devletin bütünlük ilkesi'ne mutlak üstünlük tanırken; çoğulculuk öğesini, dolayısıyla demokratik toplum kavramını geri plana itmiştir. Bu yaklaşım, AİHM'in demokratik toplum kavramına yüklediği anlama tamamen ters bir tutum oluşturmaktadır. AİHM, çoğulculuk ilkesini demokratik toplumun olmazsa olmaz koşulları arasında saymaktadır. Siyasi partilerle ilgili olarak, AİHM açısından belirleyici olan, demokrasi; ölçü ise, partilerin hedefleri ve eylemleridir. Buna karşılık; devletin bölünmesi endişesiyle, Anayasa Mahkemesi için belirleyici olan, devletin bütünlüğü, ölçü ise partinin programı, söylemi olabilmektedir³¹.

AİHM, siyasi partileri, gerçek anlamda demokrasinin işleyişi açısından vazgeçilmez kabul etmekte; ülke sorunları karşısında çözüm bakımından farklı görüşler üreten, farklı toplum kesimlerinin isteklerini yansıtan kuruluşlar olarak görmektedir. Buna bağlı olarak; siyasi partilere geniş güvenceler tanınmasından ve ciddi bir zorunluluk olmadan bu güvencelerin ortadan kaldırılmamasından yanadır. AİHS çerçevesinde; bir partinin kapatılması için, o partinin demokratik düzen bakımından gerçek bir tehlike olması ve bu tehlikenin daha hafif önlemlerle giderilme olanağının olmaması gerekir. Demokratik düzene aykırı görüş ve eylemlerin varlığı yeterli olmayıp, aykırı görüş ve eylemlerin demokra-

³⁰ Oktay Uygun, "Siyasi Partilerin Kapatılması Rejiminin...", s.266.

³¹ İbrahim Ö. Kaboğlu, "İfade Özgürlüğünün Siyasi Partilerce...", s.87.

tik düzen için mevcut ya da çok yakın gelecekte bir tehlike oluşturması şartı aranmaktadır³².

AİHM, çoğulculuğu demokratik toplum düzeninin unsuru olarak belirlerken ifade özgürlüğü ile bütünleştirmektedir. Mahkeme kararlarında demokratik toplum düzenini tanımlarken, muhalefete hak tanımayı ve muhalefetin hakkını kullanmasında ifade özgürlüğünü esas almaktadır. Mahkeme'ye göre; demokratik toplum düzeni aynı zamanda çoğulcu bir düzen olup, bu düzende ifade özgürlüğü, üstün korumadan yararlanmaktadır³³.

AİHM, düşünceyi açıklama özgürlüğünü tartışırken, düşünce özgürlüğünü içeren Sözleşme hükmünün, devleti ve toplumu rahatsız eden düşünceler için de geçerli olduğunu; düşünce özgürlüğü çerçevesinde belirtilen türdeki düşüncelerin de korunması gerektiğini ve bunun demokratik toplumun bir gereği olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda AİHM'e göre; "İfade özgürlüğü, 10. maddenin sınırları içinde, sadece lehte olduğu kabul edilen veya zararsız veya ilgilenmeye değmez görülen 'haber' ve 'düşünceler' için değil, ama ayrıca Devletin veya nüfusun bir bölümünün aleyhinde olan, onlara çarpıcı gelen, onları rahatsız eden haber ve düşünceler için de uygulanır. Bunlar çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gerekleridir; bunlar olmaksızın demokratik toplum olmaz"³⁴. İfade özgürlüğü, AİHM'e göre, demokratik toplumun esaslarından birini oluşturduğu gibi, aynı zamanda her bireyin kendisini gerçekleştirmesinin ve ilerlemesinin temel koşullarından birini oluşturmaktadır. İfade özgürlüğünün sınırlandırılmasının demokratik toplum düzeni gereklerine aykırı olmaması zorunludur. İfade özgürlüğünün sınırlandırılmasını ancak, 'demokratik toplum'dan kaynaklanan gereklilik haklı kılabilir³⁵.

AİHM'in siyasi partilerin yasaklanması bağlamında ifade özgürlüğünü tartışırken ortaya çıkan görüşüne göre; siyasi partiler ancak "şiddet kullanılmasını savunmak ya da şiddetin politik bir amaç olarak kullanıl-

³² Oktay Uygun, "Siyasi Partilerin Kapatılması Rejiminin", ... , s.258, 259.

³³ Bakır Çağlar-Naz Çavuşoğlu, "Parti Kapatma Davalarında Mermer-Mozaik İkilemi", Anayasa Yargısı 16, Ankara 1999,s.168.

³⁴ Handyside v. United Kingdom,7.12.1976, Çeviri: İnsan Hakları Kararlar Derlemesi, C:1, İstanbul Barosu Yayını, Mayıs 1998, s.236.

³⁵ Mehmet Turhan, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Parti Kapatma Davaları", Liberal Düşünce, Yıl:6, S:22, s.26.

ması” durumunda kapatılabilir. Şiddetin savunulmasına ırkçılık, yabancı düşmanlığı örnekleri verilebilir³⁶.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde, bir siyasi partinin kapatılması için, Sözleşmenin 11. maddesinin ikinci fıkrasında belirlenen ‘ulusal güvenlik’, ‘kamu güvenliği’ ve ‘başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması’ nedenlerine dayanabilir; ancak bu nedenlerin somutlaştırılması gerekir. Ulusal güvenliğin korunması nedenine dayanabilmek için, söz konusu partinin “ülke topraklarını bölmeye yöneldiği ve bu amaca yönelik hareketlerinin bölge barışını bozma eğilimi gösterdiği”; kamu güvenliğinin korunması nedenine dayanmak için ise, terörü desteklediği veya yönettiği, halk arasında kin ve düşmanlık duygularını körüklediği kanıtlanmalıdır. Bu örneklerde sayılan türde nedenlerin varlığı koşuluyla örgütlenme özgürlüğü sınırlanabilir ve sınırlama da demokratik toplum düzeni ölçüsünde olanaklı olabilir³⁷.

AİHM’in, TBKP, Sosyalist Parti ve ÖZDEP kararlarında vurguladığı üzere; bir siyasi partiyi, şiddete başvurmadan toplumun bir sorunu açık bir şekilde tartıştığı ve çözüm üretmek amacıyla siyasi yaşamda yer almak istediği için yasaklamak, demokratik toplumda kabul edilemeyecek bir yaklaşımdır³⁸. AİHM, siyasi partilere yaklaşımında, ‘şiddet’e büyük oranda ayırt edici rol yüklemektedir. Anayasa Mahkemesi’nin siyasi parti özgürlüğünü kısıtlayan yasal düzenlemelere bağlı kalarak ve soyut yaklaşımla verdiği kararlar karşısında AİHM, Sözleşme çerçevesinde üretilen kriterlere bağlı kalarak somut olayları tartışan bir tutumla kararlarını vermiştir.

AİHM’in, Taraf Devletlere siyasi partilerin yasaklanmasına ilişkin olarak, kendi ülke koşullarını değerlendirmede tam bir takdir yetkisi tanımadığı ve Sözleşme’ye bağlı olarak uyulması zorunlu demokrasi-insan hakları temelli örgütlenme özgürlüğünü gerçekleştirecek ilkeler bütününe belirlediği açıktır. Aksi takdirde örneğin, Sözleşme madde 15 çerçevesinde oluşturduğu içtihatlarında olduğu gibi, devletlere bir takdir alanını açıkça tanırdı. Nitekim, olağanüstü rejim uygulaması sırasında ortaya çıkan olaylar sonucunda önüne gelen birçok davada AİHM, olağanüstü koşulların değerlendirilmesi noktasında devletlere bir takdir alanının

³⁶ Oktay Uygun, “Siyasi Partilerin Kapatılması Rejiminin.”, ..., s.258, 259.

³⁷ Mehmet Turhan, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ...”, s.22.

³⁸ Reyhan Sunay, “Siyaset-İdeoloji-Yargı Ekseninde Türkiye’de Parti Özgürlüğü ve Avrupa Sözleşmesi Uygulaması”, Liberal Düşünce, Yıl:6, S:22, 2001, s.41.

tanındığını açıkça vurgulamıştır³⁹. ‘Demokratik toplum’ kavramının içeriğini ‘çoğulculuk’ ilkesi ile tamamlayan AİHM’in, örgütlenme özgürlüğü, dolayısıyla siyasi partiler bakımından da ortak bir demokrasi ve insan hakları anlayışını geliştirme çabası doğaldır. Mahkeme’nin sadece ülkenin içinde bulunduğu koşullar açısından yapılabilecek ‘tehdit-tehlike’ değerlendirmesini atlayarak, siyasi partilere yaklaşımını ortak ilkeler üzerine oturtması olağan karşılanmalıdır.

AİHM kararlarında, parti kapatma önleminin acil ya da zorlayıcı bir sosyal gereksinimden kaynaklanıp kaynaklanmadığı ile meşru olup olmadığı konuları temel tartışma konuları arasındadır. Kapatma davalarında şiddeti bir araç olarak kullanma, ciddi ve somut tehlikenin varlığı koşulu arandığı gibi; tehlike kavramının da sübjektif değil, AİHM’nin içeriğini belirlediği ‘demokratik toplum’ kavramının esasları çerçevesinde objektif olarak yorumlanması gerekmektedir. Sistem karşıtı düşünce ve ifadelerin varlığı tek başına yeterli olmayıp, muhalefetin barışçıl eylem alanından çıkıp, şiddete yönelik ciddi, somut, kaçınılmaz bir tehlike dönüşmesi koşulu aranmaktadır⁴⁰.

AİHM, Türkiye’den giden siyasi parti davalarında, Anayasa Mahkemesi’nin Devleti koruyucu yaklaşımını sorgulamış; demokratik toplum düzeni gereklerinin, örgütlenme ve ifade özgürlüğünün Avrupa ortak ilkeleri doğrultusunda anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır.

II. ANAYASA’NIN SİYASİ PARTİ ÖZGÜRLÜĞÜ LEHİNE DÖNÜŞÜMÜ VE ANAYASA MAHKEMESİ’NİN ÖZGÜRLÜKLERİ KORUMA İŞLEVİ

A. Siyasi Partilere İlişkin Hükümlerdeki Değişim

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, daha önceki döneme tepki olarak ortaya çıkan Kıta Avrupası anayasalarının çoğunda kendini gösteren militan demokrasi anlayışı, siyasi partiler açısından sınırlama ve yasaklama hükümlerini getirdi.

³⁹ Case of Ireland Against United Kingdom, Judgement of 18 January 1978, Yearbook of The European Convention on Human Rights, Vol:21,1978, page.602-612; Brannigan and Mc Bride v. United Kingdom, Human Rights Law Journal, 30 June 1993, Vol:14,N:5-6, page.184-195.

⁴⁰ Reyhan Sunay, Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin,..., s.284, 285.

Siyasi partilerin demokratik rejim içinde serbestçe mücadele etme hakları, düzeni yıkma özgürlüğünü kapsayacak kadar geniş değildir. Ancak, siyasi partilerin tüzüklerinin, programlarının ve faaliyetlerinin belirli ilkeler çerçevesi içinde kabul edilmesi, rejimin kurallarını ve değerlerini benimseyen, rejime sadık olan siyasi partiler dışındaki partilerin yaşama olanaklarını engellemektedir⁴¹.

Türkiye'de 1982 Anayasası'nın 68. ve 69. madde hükümleri çerçevesinde, siyasi partilere yönelik yasaklamalara uymayan partiler Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılacağı öngörülmektedir. Siyasi partilerin, Anayasa'nın 14. maddesindeki temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanmaya yönelik tutumlarını yasaklayan hükümlerin dışına çıkması durumunda da kapatma söz konusu olacaktır. Ancak 1995 değişikliğiyle Anayasa'nın 69. madde metninden "... Anayasa'nın 14. maddesindeki sınırlamalar dışına çıkamazlar; çıkanlar temelli kapatılır" hükmünün çıkarılmasından sonra 14. maddeye dayanılarak kapatmanın olanaklı olmaması gerekmektedir.

Anayasa'nın 68. maddesinin 4. fıkrasında siyasi partilerin uyması gereken ilkeler üç ana başlıkta toplanabilir. Bunlar, 'demokratik devlet', 'laik devlet' ve 'devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü' ilkelere'dir. Bunların dışındaki ilkelerin ayrıca belirtilmesi tekrara neden olmuştur⁴². Demokratik ilkelere uyma zorunluluğu belirtildikten sonra, ayrıca insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine aykırı olmama, sınıf ve zümre egemenliği veya herhangi bir diktatörlüğü savunma ve yerleştirmeyi amaçlamamayı belirtmek gereksiz bir tekrardan ibarettir. Çünkü belirtilen ilkelerin tamamı demokratik ilkeler kapsamında yer almaktadır⁴³. Aynı şekilde devletin bağımsızlığı milli devlet içinde düşünülebileceğinden tekrarı gereksizdir. Siyasi partilerin suç işlemesini teşvik edememesi de hukuk devletinin-demokrasinin bir gereğidir ve 'demokratik devlet' kapsamında düşünülebilir. Bunun ötesinde hukukun genel ilkeleri ışığında; demokratik rejimlerin siyasi parti-

⁴¹ Reyhan Sunay, "Siyasal Demokrasi ve Anayasamız", Prof.Dr.Halil Cin'e Armağan, Konya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Konya 1995, s.266.

⁴² Hakyemez, Militan Demokrasi Anlayışı, , s.199.

⁴³ Mehmet Turhan, "Demokratik Devlet İlkesi Açısından Siyasi Partilerin Kapatılmaları ile İlgili Hükümlerdeki Uyumsuzluklar", Yeni Türkiye, Yıl: 2, Sayı 10, Temmuz-Ağustos 1996, s.415.

lere sağladığı güvencelerin, siyasi partilerin suç işlemlerini teşvik etmesini haklı kılmayacağı zaten açıktır⁴⁴.

Anayasa'nın 69. maddesinin (1995 Anayasa değişikliklerinden önce) ilk fıkrasındaki, siyasi partilerin tüzük ve programları dışında faaliyette bulunamayacağı ve 5. fıkrasındaki partilerin tüzük ve programlarının Anayasa ve kanun hükümlerine aykırı olamayacağı türündeki kuralın tamamı düşünüldüğünde, Anayasa hükümlerinin, siyasi partiler için neredeyse ortak bir programın çerçevesini belirlemiş olduğu söylenebilir. Siyasi partilere anayasal hükümlerle yaratılan dar alan nedeniyle; partinin, daha hiçbir faaliyeti yokken sadece programındaki aykırılıklar nedeniyle Cumhuriyet Başsavcılığınca kapatılma istemiyle Anayasa Mahkemesi önüne getirilmesi de olanaklı olduğu için, programındaki alternatif öneriler bile bir partinin kapatılma nedeni olabilmektedir. Huzur Partisi ve Sosyalist Parti programları dolayısıyla haklarında kapatılma davası açılan partilerdir. Batı tipi barışçı ve siyasal demokrasiye saygılı komünist partilerin Türkiye'de kurulabilmesi önünde özellikle ilk haliyle ilgili Anayasa hükümleri açıkça engel oluşturmaktaydı. Bu yönlü hükümler, Anayasal düzenlemelerin siyasi partilere tanıdığı alanın ne kadar daraltıldığını gösteren örneklerdendir⁴⁵.

1995 Anayasa değişikliklerinden sonra 68. maddenin 4. fıkrasında yer alan kapatılma nedenleri arasında 'devletin bağımsızlığı', 'eşitlik' ve 'hukuk devleti' ilkeleri ve 'suç işlemlerini teşvik edememe' nedenleri eklenmiştir. 1995 değişikliği sonrasında ilgili hüküm şu şekilde kavuştu: "Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf ve zümre diktatörlüğü veya herhangi bir diktatörlük savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez".

Anayasa'nın 68. ve 69. maddelerinde siyasi partilerle ilgili, 'liberal demokratik toplum anlayışı ile bağdaşmayan' birtakım hükümler 1995 Anayasa değişiklikleri ile ortadan kaldırıldığı halde, siyasi partilerin kapatılmalarına yönelik nedenler varlıklarını korudular. Siyasi Partiler Ka-

⁴⁴ Hakyemez, *Militan Demokrasi Anlayışı*, , s.199.

⁴⁵ Tanör, *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, , s.191, 192.

nunu'nda belirlenmiş olan yasaklar ise Anayasa'da belirlenmiş olanları aşan ölçülerini korudular⁴⁶.

Siyasi Partiler için Anayasa'nın 68. maddesinin 4. fıkrasında belirlenen yasaklamalarla, 2001 Anayasa değişikliğinden önceki haliyle 14. maddedeki kötüye kullanma nedenleri büyük oranda çakışmaktaydı. 2001 Anayasa değişikliklerinden sonra ise, 68. maddede belirlenen yasaklamalar değişen 14. maddedeki önceki kötüye kullanma nedenlerini kapsayıcı bir nitelik kazandı. 14. maddede sayılan 'Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü', 'insan hakları', 'demokratik ve laik cumhuriyet' ilkeleri dışında siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemlerinin ayrıca; 'devletin bağımsızlığı', 'eşitlik ve hukuk devleti', 'millet egemenlik' ilkelerine de aykırı olamayacağı, sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamayacağı, suç işlenmesini teşvik edemeyeceği 68. maddede hükme bağlandı.

AİHM'in Türkiye'den giden siyasi parti başvuruları karşısında Sözleşme'nin ihlali yönünde verdiği kararlar, Anayasa'da yapılan siyasi parti özgürlüğü lehine değişiklikleri zorunlu kılmaktaydı. AİHM, Avrupa ortak ilkelerini belirleme ve uygulama yönünde hareket etmektedir. Dolayısıyla, Sözleşme'nin doğrudan uygulanarak, AİHM'in yaklaşımının benimsenmesi, Sözleşme ile uyumun sağlanması için zorunlu hale gelmişti. Belirlenen yönde; yasama organının, uyumsuzluğu yaratan yasal hükümleri ayıklama görevi bulunmaktaydı.

2001 Anayasa değişiklikleri kapsamında, siyasi partilerin uyacakları esasları belirleyen Anayasa'nın 69. maddesindeki değişiklik, siyasi partilerin daha güvenceli bir konuma kavuşması amacını yansıtmaktadır. Bu maddenin 6. fıkrasına 2001 değişiklikleriyle eklenen cümleye göre; "...Bir siyasi parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır". 69. maddenin 6. fıkrasına eklenen cümle ile, odak olmanın kriterleri Anayasal düzeyde belirlenmiştir. Odak olmanın kriterlerine ilişkin yasa hükmü iki defa Anayasa Mahkemesi tarafından

⁴⁶ Hakyemez, Militan Demokrasi Anlayışı, , s.200.

iptal edildikten sonra, 2001 değişikliği ile, iptal edilen yasa metnine ‘genel başkan’ ifadesi de eklenerek, bu hüküm Anayasa hükmü haline getirilmiştir. Ancak burada önemli olan nokta, odak olmanın kriterlerinin belirgin hale gelmesi ve ilgili siyasi partinin faaliyetlerinde, yasaklanan yöndeki amacı taşımış olduğunun odak olma kriterini sağlayacak yeter sayıda eylemle belirlenmesinin gerekliliğidir⁴⁷.

2001 değişiklikleri ile Anayasa’nın 69. maddesine 7. fıkra olarak eklenen “Anayasa Mahkemesi, yukarıdaki fıkralara göre temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasi partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebilir” hükmü ile, Avrupa Komisyonu bünyesinde ortak bir demokrasi standardı oluşturmayı amaçlayan Venedik Komisyonu’nun belirlediği ilkelele uygunluk yönünde bir adım atılmıştır⁴⁸.

Siyasi parti özgürlüğü bakımından 2001’de yapılan bir başka değişiklik, Anayasa’nın 149. maddesinde oldu. Bu maddenin birinci fıkrasına “siyasi parti davalarında kapatılmaya karar verilebilmesi için beşte üç oy çokluğu şarttır” hükmü eklenmişti. 2010 Anayasa değişiklikleri kapsamında ise, siyasi partilerin kapatılması ya da Devlet yardımından yoksun bırakılmasına karar verilebilmesi için üçte iki oy çoğunluğu koşulu getirildi. Getirilen bu hükümler, siyasi partilerin kapatılmasını zorlaştırmayı amaçladı.

Siyasi Partiler Kanunu (SPK), siyasi partilere ilişkin olarak Anayasa’dan çok daha geniş yasaklamalar getirmektedir. Kanunun Dördüncü Kısımda yer alan yasaklar oldukça geniş olup, bu yasakların bazıları Anayasa’nın 14. maddesinin detaylandırılmış hali gibi gözükmektedir. Anayasa’nın 2001 değişikliği öncesindeki 14. maddesinde yer alan yasaklama nedenleri SPK’da siyasi partiler açısından yasaklar örgüsüne dönüştürülmüştür.

SPK’daki bir kısım yasaklar Anayasa’ya da aykırıdır. SPK’nın 78. maddesinin (a) bendinde “...Anayasa’nın başlangıç kısmında ve 2nci maddesinde belirtilen esaslarını... değiştirmek; ...Amacını güdenler veya bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar, ...” şeklindeki hüküm Anayasa’nın 68. maddesinin 4. fıkrasındaki parti yasaklarını genişletici niteliktedir. Yine SPK’nın “Azınlık yaratılmasının önlenmesi” başlığını taşıyan

⁴⁷ Yusuf Şevki Hakyemez, “2001 Yılında Yapılan Anayasa Değişikliklerinin Siyasi Parti Özgürlüğü Üzerindeki Etkileri”, Anayasa Yargısı 19, Antalya 2002, s.555,556.

⁴⁸ Hakyemez, “2001 Yılında Yapılan Anayasa Değişikliklerinin...”,s.564.

81. maddesinin a, b ve c bentleri de Anayasa'da belirtilen parti yasaklarını genişleten hükümlere örnek oluşturmaktadır Yasal düzenlemelerin ötesinde, siyasi partilere yönelik Anayasa'daki yasakları genişletici bir yorum da Anayasa'ya aykırı olacaktır⁴⁹.

'Devletin tekliği ilkesinin korunması' başlığını taşıyan SPK'nın 80. maddesi genellikle siyasi partilerin federalizmi savunamayacakları, hatta bölgesel yönetimin güçlendirilmesini dahi savunamayacakları şeklinde anlaşılmaktadır. Oysa federalizmi veya bölgesel yönetimi savunan bir partinin mutlaka devletin bütünlüğünü yıkmayı hedeflediği söylenebilir. Bu noktada, siyasi partinin federalizm yoluyla devletin bütünlüğünü yıkmayı amaçlayıp amaçlamadığının saptanması gerekir⁵⁰.

'Bölgecilik ve ırkçılık yasağı' başlığını taşıyan SPK m. 82'de "Siyasi partiler, bölünmez bir bütün olan ülkede, bölgecilik veya ırkçılık amacını güdemezler ve bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar" denilmektedir. 83. maddede siyasi partilerin eşitlik ilkesine aykırı amaç güdemeyeceği ve faaliyette bulunamayacakları belirtilmektedir. SPK'nın 84 ile 89. maddeleri arasında ise, oldukça geniş bir şekilde siyasi partilerin laikliğe aykırı amaç güdemeyecekleri ve faaliyette bulunamayacakları yönünde hükümlere yer verilmiştir.

SPK'nın 89. maddesinde yer alan siyasi partilerin Diyanet İşleri Başkanlığının genel idare içinde yer almasını düzenleyen Anayasa'nın 136. maddesi hükmüne aykırı amaç güdemeyecekleri hükmü, laikliğin korunmasıyla hiçbir ilişkisi bulunmayan; siyasi partiler açısından Anayasa hükmü düzeyine çıkarılması bakımından da Anayasa'ya aykırı olan bir yasağı oluşturmaktadır⁵¹. Laikliğe ilişkin SPK'da yer alan hükümler, Anayasa'nın parti yasaklarını öngören 68. maddesinin 4. fıkrası karşısında Anayasal sınırları aşmaktadır. Örneğin 'Atatürk'e saygı' başlıklı SPK'nın 85. maddesinde Atatürk'ün kişiliğini ve hatırasını kötülemenin parti yasağı olarak belirlenmesinin Anayasa'da belirlenmiş olan laiklik ilkesi ile ilgisi bulunmamaktadır. SPK'daki yasakların, Anayasa'nın 68. maddesi 4. fıkrasındaki yasaklamalarla sınırlı tutulması gerekir.

⁴⁹ Fazıl Sağlam, Siyasal Partiler Hukukunun Genel Sorunları, Beta Yayınları, İstanbul 1999, s. 171, 172.

⁵⁰ Mehmet Turhan, "Demokratik Devlet İlkesi Açısından Siyasal Partilerin Kapatılması İle İlgili Hükümlerdeki Uyumsuzluklar", Yeni Türkiye, Y:2, S:10 (Temmuz-Ağustos 1996), s.418.

⁵¹ Sağlam, Siyasal Partiler Hukukunun, ..., s.172.

Siyasi partilere uygulanacak olan yaptırımlar, Anayasal ve yasal değişikliklerle farklılaştırılmış yaptırımlara dönüştürülmüştür. Farklılaştırılmış yaptırımlar, ‘dava konusu fiillerin ağırlığına göre’ diye belirtildiğine göre, bu yaptırımların partilerin sadece eylemleri dolayısıyla açılacak olan davalarda uygulanacağı, tüzük ve programlarındaki aykırılıklarda uygulanamayacağı anlaşılmaktadır. Yasa hükmü ise, 101. maddenin (a) ve (b) bentlerinde sayılan hallerde kapatma veya diğer yaptırımlardan birinin Anayasa Mahkemesi tarafından uygulanacağını belirtmekte, dolayısıyla yasal değişikliğe göre, farklılaşmış yaptırımlar siyasi partilerin tüzük ve programları nedeniyle açılacak olan davalar sonucunda da uygulanabilecektir.⁵² Bu durumda yasal değişikliğin, farklılaştırılmış yaptırımların niteliğine uygun olmadığı belirtilebilir.

4748 sayılı yasanın⁵³ 4/B maddesi ile, Siyasi Partiler Kanunu’nun 102. maddesinin birinci ve üçüncü fıkraları değiştirilmiştir. Değişen haliyle 102. maddenin üçüncü fıkrasına göre; siyasi parti üyeleri 68. maddenin dördüncü fıkra hükümlerine aykırı fiil ve konuşmalarından dolayı hüküm giyerler ise, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı bu üyelerin partiden çıkarılmasını ister, siyasi parti bu istemi tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içinde yerine getirmediği takdirde, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı Anayasa Mahkemesinde o siyasi partinin kapatılması ya da Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için dava açar. Bu düzenleme bakımından, hüküm giyme koşulunun aranıyor olması önem taşımaktadır. Hüküm giyme koşulunun aranması sonucunda siyasi partiler, hüküm giyen üyeleri hakkında üyelikten çıkarılma konusunda daha net karara varabilecekler, Anayasa Mahkemesi de ancak, üyelerin mahkumiyetleri sonucunda bu dayanakla yaptırım yönünde karar verme olanağına sahip olacaktır.⁵⁴

SPK’nın 102. maddesi, daha sonra çıkarılan 4778 sayılı yasanın⁵⁵ 11. maddesi ile de değişikliğe uğramış ve 102. maddenin birinci ve üçüncü fıkralarında geçen “kapatılması ya da” ibareleri madde metninden çıkarılmıştır. Böylece bu hükümler bakımından kapatma yaptırımı

⁵² Hakyemez, “2001 Yılında Yapılan Anayasa Değişikliklerinin...”, s.565.

⁵³ Bazı kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, Kanun No:4748, Kabul Tarihi:26.3.2002, R.G: 9.4.2002, S:24712.

⁵⁴ Hakyemez, “2001 Yılında yapılan Anayasa Değişikliklerinin...”, s.561.

⁵⁵ Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, Kanun No:4778, Kabul Tarihi:02.01.2003, R.G:11.01.2003, S:24990.

ayıklanmıştır. Bu değişikliklerle ayrıca, 102. maddenin birinci fıkrasına “Siyasi parti, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının bu istemlerine karşı Anayasa Mahkemesine itiraz edebilir” cümlesi eklenmiştir. Bu değişiklikler de Anayasal değişiklikler doğrultusunda yasal düzlemde parti kapatmanın zorlaştırılması yönündeki değişiklikler olarak değerlendirilebilir.

4748 sayılı yasanın 4/C maddesi, Siyasi Partiler Kanunu'nun 103. maddesine bir fıkra ekleyerek odak olma tanımını tekrar Siyasi Partiler Kanunu'na yerleştirmiştir. Bu tanıma göre; “Bir siyasi parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum, o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır.” Bu hüküm 2001'de Anayasa'nın 69. maddesine eklenen hükümlerle aynıdır.

Anayasal ve yasal değişikliklerle siyasi parti özgürlüğünü koruyucu yönde getirilen yeni düzenlemelerin, bu özgürlüğü ne denli güçlendirdiği tartışılır olsa da Anayasa Mahkemesi'nin değişiklikler eşliğinde siyasi parti özgürlüğü lehine yorumu, değişikliklerden beklenen amacın gerçekleşmesini sağlayabilecektir.

B. Anayasa Mahkemesi'nin Özgürlükleri Koruma Yükümlülüğü

Türkiye'de, geçirdiği değişiklikler öncesi haliyle yürürlükteki Anayasa ve 12 Eylül 1980'den itibaren oluşturulan ve darbe dönemine özgülenmiş Anayasa-altı düzenlemeler, insan hakları ihlallerine zemin oluşturabilecek nitelikteydi. Hak ve özgürlükler alanında Anayasa kendi içerisinde çelişkileri ve demokratik hukuk devletinin gerçekleştirilmesinin engellerini barındırdı. Özellikle AİHS sisteminin tersine bir anayasal-yasal düzen geçerli kıldı. Hak ve özgürlükler lehine hukuksal düzenlemelerde yapılan tüm değişikliklere rağmen, bu hükümlerin bir kısmı yürürlüğünü korudu.

AİHM'e bireysel başvuru yolunun kabulü ve yoğun başvurular sonucunda AİHM tarafından Türkiye aleyhine verilen hak ve özgürlüklerin ihlali yönündeki kararlar, anayasal-yasal düzenlemeler bakımından uyum amaçlı arayışları da beraberinde getirdi. Bu arayışların en fazla belirginleştiği dönem, Avrupa Birliği adaylık sürecinde ve aynı zamanda Avrupa Birliği'nin ilgili organlarının AİHS'i uyulması gereken asgari

müşterek olarak dayattığı dönem oldu. 2000’li yılların başları, Türkiye’de önemli ölçüde anayasal-yasal dönüşüm çabalarıyla geçti. Ancak, gerçekleştirilen tüm anayasal-yasal değişikliklere rağmen, hak ve özgürlükler alanında tam bir dönüşüm ve AİHS’e uyum sağlanamadı. Sözleşmenin Türkiye’de doğrudan uygulanması doğrultusunda alınan tüm anayasal ve yasal önlemler, AİHM’e başvuru yolunun, önemli bir gereksinim olarak varlığını sürdürmesini engelleyemedi. AİHS’e başvuruların engellenmesi amacıyla atılan en önemli adım ise Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuruları inceleme görevinin verilmesi oldu.

2004 Anayasa değişiklikleri kapsamında 90. maddede yapılan değişikliklerle de uygulamada olumlu fazla bir yol alınamamıştı. Bu nedenlerle, Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru yolunun sağlanması, bu konuda son çare olarak düşünülmüştü. Bu yönlü tavsiye aynı zamanda Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nden gelmişti. Komite’nin 2004 tarihli bir kararında, AİHM’in iş yükünün azaltılması için Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru yolunun kabulünün gerekliliği ifade edilmişti. Venedik Komisyonu da Türkiye’de bireysel başvuru yolunun kabulü yönündeki çalışmaları takdirle karşılamıştı.⁵⁶

Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru yoluyla hukuka uygunluğun yanında hak ve özgürlükleri koruma yönündeki temel işlevini yerine getirmektedir⁵⁷. Anayasaya uygunluk denetimi yoluyla hukuksal düzenin korunması, bireysel başvuru yoluyla da doğrudan doğruya hak ve özgürlüklerin korunması sağlanacaktır. Ancak Türkiye’de, bireysel başvuru olanağının sağlanması, Anayasa Mahkemesi’nin hak ve özgürlükleri koruma işlevini yerine getirmesinin önünün açılması amacından çok uzak bir amaca dayandı. Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru yolunun açılması bakımından, motive edici temel faktör, AİHM’e Türkiye’den yapılan yoğun başvurular ve çok sayıda hak ihlali kararlarını önlemek olmuştur. Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru yolu ile amaçlananın AİHM’e başvuruyu engellemek olduğu, gerekçelerde açıkça belirtilmektedir. Bireysel başvuru konusu yapılabilecek hak ve özgürlükler, Anayasada düzenlenmiş olan temel hak ve özgürlükler

⁵⁶ Musa Sağlam, “Bir Hak Arama Yolu Olarak Bireysel Başvuru”, Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Hakkı Sempozyumu 26 Kasım 2010, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2011, s.30, 42.

⁵⁷ M. Yavuz Sabuncu-Selin Esen Arnwine, “Türkiye İçin Anayasa Şikayeti Modeli Türkiye’de Bireysel Başvuru Yolu”, Anayasa Yargısı 21, Ankara 2004, s. 230.

yerine “Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birisidir” şeklinde belirlenmiştir.

AİHM'e başvurularda Anayasa Mahkemesi'ni ‘bir iç hukuk filtresi haline getirmek’ asli amacı nedeniyle, Türkiye’de bireysel başvurunun kapsamı, AİHS ile sınırlı kaldı⁵⁸. Bununla birlikte, bireysel başvuru yolunun tanınmasındaki neden ne olursa olsun, Anayasa Mahkemesi’ne çok daha aktif bir şekilde hak ve özgürlükleri koruma görevinin Anayasal düzeyde verildiği açıktır.

AİHM, her ülkenin, insan hakları sorunlarını öncelikle kendi ülkesinde çözmesini istemektedir. Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru da bunun en etkili yoludur. AİHM’e de Anayasa Mahkemesi’ne de başvuruda insan haklarının somut olarak korunması ortak amacı vardır. Bu amaç doğrultusunda izlenen yöntem de aynı olmalıdır⁵⁹.

Anayasa Mahkemesi’nin bireysel başvurularda AİHM’in yorum yöntemini kullanması zorunluluğu açıktır. Bu bakımdan örneğin, AİHS sisteminde kişiler, kendileri hakkında uygulanma olasılığını kanıtlayarak, bir yasa veya diğer genel düzenleyici işlem hakkında başvurabilmektedirler. Mahkeme, bazı hallerde doğrudan olmasa da bir müdahalenin potansiyel mağduru durumundaki kişilerin başvurusunu kabul etmiştir. Anayasa Mahkemesi’nin de benzer bir şekilde genişletici yorum yöntemini geliştirmesi üstlendiği özgürlükleri koruma işlevi dolayısıyladır⁶⁰.

Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru yolunun, Türkiye’den AİHM’e yapılan bireysel başvuruları engellemenin ötesinde, hak ve özgürlüklerin korunması hedefine gerçek anlamıyla yönelmesi bağlamında özgürlüklere bakış açısındaki bütünselliğin de altı çizilmelidir.

Anayasa Mahkemesi’nin bireysel başvurular üzerinden üstlendiği hak ve özgürlükleri doğrudan koruma işlevinin, siyasi parti özgürlüğü bakımından da gerçekleşmesi beklenir. Bu doğrultuda AİHM ile aynı

⁵⁸ Ece Göztepe, “Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikayeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi”, Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi, S:95, 2011, s. 14, 15.

⁵⁹ Fazıl Sağlam, “Türkiye İçin Anayasa Şikayeti Modeli Tartışma Paneli” Anayasa Yargısı 21, Ankara 2004, s. 267.

⁶⁰ Atilla Nalbant, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku ve Anayasal Bireysel Başvuru”, AİHM ve Türkiye-II Anayasa Şikayeti ve AİHM, Uluslararası Sempozyum, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara Aralık 2010, s. 229, 230.

yorum yöntemini geliştirmesi ayrıca son derece önemlidir. Siyasi partilere bakışındaki dönüşüm, AİHM'in özgürlüklere bakış açısıyla ne derece örtüşür bir yaklaşım içine girdiğinin gerçekçi kanıtı niteliğinde değerlendirilebilir.

Anayasa Mahkemesi, Demokratik Barış Hareketi Partisi'nin kapatılması istemiyle açılan dava sonucunda; daha önce aynı nedenle açılan kapatma davasında (ÖZDEP'e ilişkin olarak) verdiği kararın tam tersi bir karara varmıştır. ÖZDEP kararında; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kapatılmasının savunulmasını, Siyasi Partiler Kanunu'nun 89. maddesini ihlal ettiği gerekçesine dayanarak kapatma nedeni saydığı halde, Demokratik Barış Hareketi Partisi kararında aynı nedenin kapatılma sonucunu doğurmayacağı kararına varmıştır.⁶¹ Demokratik Barış Hareketi Partisi Kararı, Anayasa Mahkemesi'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni önemle vurguladığı örnek kararlardan biridir. Aynı konudaki önceki içtihadını değiştirmesinde, AİHM'in örgütlenme özgürlüğü ve ifade özgürlüğünü yorumlama tarzının etkisinin olduğu görülmektedir. Bu etkilenenin, Anayasa Mahkemesi'nin siyasi partilere bakışının değişmesi yönünde önemli ve olumlu bir adım olduğu söylenebilir. Anayasa Mahkemesi'nin, Demokratik Barış Hareketi Partisi kararında, Siyasi Partiler Kanunu yerine doğrudan Sözleşme'yi uygulaması; Avrupa Ortak Hukukunun ürettiği kavramları, AİHM'in yorumladığı tarzda yorumlaması zorunluluğunun sonucunda gerçekleşmişti.

Anayasa Mahkemesi'nin siyasi partiler bakımından içtihat değişikliği testi niteliğindeki diğer bir kararı, Hak ve Özgürlükler Partisi (HAKPAR) hakkındaki kapatma davası sonucunda verdiği karar⁶² olmuştur. Mahkeme bu kararında, AİHS madde 10 (ifade özgürlüğü) ve madde 11 (örgütlenme özgürlüğü) hükümlerine atıfta bulunarak, bir partinin kapatılabilmesi için tüzük ve programlarının Anayasa'nın 68. maddesinin 4. fıkrasına aykırılığının yeterli olmadığı, bu durumun 'demokratik yaşam için açık ve yakın tehlike oluşturması' gerektiği hükmüne varmıştır. Mahkeme'nin bu yaklaşımı, AİHM kararları ile uyum açısından önemlidir. Ayrıca kararda, tüzük ve programdaki geçmişte aykırılıklar yönünde sorunlu gördüğü bazı ifadeleri, sorun nitelendirmesinin dışına çıkarmış olması çok daha önemlidir⁶³.

⁶¹ AYM, E:1996/3, K:1997/3, K.T:22.5.1997, R.G: 2 Haziran 2000, S:24067, s.13 vd.

⁶² AYM, E: 2002/1, K: 2008/1, K.T: 29.01.2008, AYMKD, S:45, 2008, C:4, s. 2077 vd.

⁶³ Osman Can, Siyasi Parti Kapatma Davaları, Legal Yayınları, İstanbul 2021, s. 320, 323, 324.

Anayasa Mahkemesi'nin siyasi parti kapatma davaları konusunda sert tutumunun yumuşadığı bir karar örneği, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hakkındaki kararıdır⁶⁴. Kararın ön sorunlar ve usul değerlendirmelerinde, davanın esasına etki edecek olan oylama nisabının tartışılması, 'usulü güvenceler' bakımından ilk defa ve aynı zamanda yaşamsal önemde olmuştur. Kararın içtihat değişikliği olarak görülmesini sağlayan ise, Mahkeme'nin laiklik konusunda yeni bir yorum biçimi geliştirmiş olması ve laikliği özgürlükçü bir bakışla ve demokrasi ile ilişkilendirerek açıklamış olmasıdır. Bunun karşısında Mahkeme'nin, Demokratik Toplum Partisi (DTP) kararı⁶⁵, lehe olan delillerin değerlendirilmesi bakımından AKP kararından farklılaşmış, sadece aleyhe olan deliller dikkate alınarak hükme varılmıştır. Bu kararı değerlendirmesinde AİHM, lehe delillerin dikkate alınması gereğini hatırlatarak kapatma kararını haklı bulmadığı sonucuna varmıştır. AİHM'in bu kararı, Anayasa Mahkemesi'nin, yorum yöntemini tam olarak dönüştüremediğinin göstergesi niteliğindedir⁶⁶.

Bireysel başvurular karşısında hak ihlallerini giderme yönünde son derece belirleyici bir rol üstlenmesi dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'nin, özgürlükleri koruma yönünde yaklaşım alışkanlığı kazandığı varsayılmaktadır. Aynı varsayımla ve özgürlüklerin bütünselliği ilkesi gereğince, Anayasa Mahkemesi'nin, siyasi partiler bakımından da özgürlüğü esas alacağı beklentisini artırmıştır.

SONUÇ

Siyasi partilerin yasaklanması ile ilgili temel sorun, AİHS'in ve bu Sözleşme çerçevesinde oluşturulan içtihadın doğrudan uygulanamaması noktasındadır. Anayasa'nın 90. maddesi hükmü (temel haklara ilişkin uluslararası sözleşmeleri önceleyen) ve Taraf Devletlere iç hukuk düzenlemelerini Sözleşme'ye uygun hale getirme yükümlülüğünü içermesi dolayısıyla AİHS, iç hukukta doğrudan uygulanabilme karakterine sahiptir. Sözleşme'nin doğrudan uygulanmaması beraberinde önemli sorunları gündeme getirmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin kapattığı partilere ilişkin AİHM'in kapatma kararlarının Sözleşme hükümlerini ihlal

⁶⁴ AYM, E: 2008/1, K: 2008/2, K. T: 30.07.2008, AYMKD, S:45, C:4, 2008, s. 2159 vd.

⁶⁵ AYM, E: 2007/1, K: 2009/4, K.T: 11.12.2009, AYMKD, S:46, C:4, 2009, s. 1801 vd.

⁶⁶ Can, Siyasi Parti Kapatma Davaları, ..., s. 329, 330, 338, 339.

ettiği yönünde verdiği kararları, Türkiye için çözüme kavuşturulamamış sorunları doğurmuştur.

Siyasi partiler konusunda Anayasa Mahkemesi'nin yaklaşımını özgürlük lehine dönüştürmesine olanak sağlayacak bir zemin mevcuttur aslında. Siyasi parti özgürlüğünü koruma yönünde Anayasa Mahkemesi'ni güçlü kılan somut faktör, 1995'ten itibaren siyasi parti özgürlüğünün önünün açılması yönünde gerçekleşen Anayasal ve yasal dönüşümdür. Son şekliyle Anayasa'nın 90. maddesi de AİHS içeriğini ve beraberinde AİHM tarafından yorumunu incelemeyi gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte, 'Türkiye İnsan Hakları Mahkemesi' niteliğinin içini dolduracak bir yaklaşım biçimi geliştirmek, Anayasa Mahkemesi'nin, AİHM'in siyasi partiler konusundaki yaklaşımını içselleştirmesiyle olanaklıdır. Türkiye'de siyasi parti kapatma davaları konusu gündemden düşmediği için, Anayasa Mahkemesi'nin bu konudaki yaklaşımında farklılaşmanın olup olmadığı yönündeki değerlendirmeler de güncelliğini koruyor.

KAYNAKÇA

Aliefendioğlu, Yılmaz, Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi, Yetkin Yayınları, Ankara 1996.

Arslan, Zühtü, "Anayasa Mahkemesi'nin Siyasal Partiler Politikası: "Ve çağı"nda "Ya-ya da"cı Anakronizmi Üzerine Bir Deneme", Liberal Düşünce, Yıl:6, S:22, 2001.

Can, Osman, Siyasi Parti Kapatma Davaları, Legal yayınları, İstanbul 2021.

Çağlar-Bakır, Çavuşoğlu, Naz, "Parti Kapatma Davalarında Mermer-Mozaiik İkilemi", Anayasa Yargısı 16, Ankara 1999.

Erdoğan, Mustafa, Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji, 2.Baskı, Liberte Yayınları, Ankara 2000.

Göztepe, Ece, "Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikayeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi", Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi, S:95, 2011.

Guidelines on Prohibition and Dissolution of Political Parties and Measures, Adopted by the Venice Commission at its 41st plenary session (Venice 10-11 December 1999), internet adresi: [www.venice.coe.int/docs/2000/CDL-INF\(2000\)001-e.html](http://www.venice.coe.int/docs/2000/CDL-INF(2000)001-e.html)

Hakyemez, Yusuf Şevki, “2001 Yılında Yapılan Anayasa Değişikliklerinin Siyasi Parti Özgürlüğü Üzerindeki Etkileri”, Anayasa Yargısı 19, Antalya 2002.

Hakyemez, Yusuf Şevki Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası, Seçkin Yayınları, Ankara 2000.

İnsan Hakları Kararlar Derlemesi, Cilt:1 ve 2, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 1998.

Kaboğlu, “İbrahim Ö., İfade Özgürlüğünün Siyasi Partilerce Kullanımının Sınırları”, Anayasa Yargısı 16, Ankara 1999.

Nalbant, Atilla, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku ve Anayasal Bireysel Başvuru”, AİHM ve Türkiye-II Anayasa Şikayeti ve AİHM, Uluslararası Sempozyum, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara Aralık 2010.

Özbudun, Ergun, “Laiklik ve Din Hürriyeti”, Demokratik Anayasa, Hazırlayanlar: Ece Göztepe ve Aykut Çelebi, Metis Yayınları, İstanbul 2012.

Sabuncu M. Yavuz-Esen Arnwine, Selin, “Türkiye İçin Anayasa Şikayeti Modeli Türkiye’de Bireysel Başvuru Yolu”, Anayasa Yargısı 21, Ankara 2004.

Sağlam, Fazıl, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Türkiye’de Kapatılan Siyasi Partilere İlişkin Kararlarının Partiler Hukukuna Etkisi”, Anayasa Yargısı 16, Ankara 1999.

Sağlam, Fazıl, “Siyasi Partiler Kanunu’nda Uluslararası Standartlara Uygunluk Sağlamak İçin Yapılması Gereken Değişiklikler”, Anayasa Yargısı 17, Ankara 2000.

Sağlam, Fazıl, “Türkiye İçin Anayasa Şikayeti Modeli Tartışma Paneli” Anayasa Yargısı 21, Ankara 2004.

Sağlam, Fazıl, Siyasal Partiler Hukukunun Genel Sorunları, Beta Yayınları, İstanbul 1999.

Sağlam, Musa, “Bir Hak Arama Yolu Olarak Bireysel Başvuru”, Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Hakkı Sempozyumu 26 Kasım 2010, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2011.

Sancar, Mithat, “Sosyalist Parti’nin Kapatılması Kararı Üzerine Düşünceler”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt:25, S:4, Aralık 1992.

Sunay, Reyhan, “Siyasal Demokrasi ve Anayasamız”, Prof. Dr. Halil Cin’ e Armağan, Konya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Konya 1995.

Sunay, Reyhan, “Siyaset-İdeoloji-Yargı Ekseninde Türkiye’de Parti Özgürlüğü ve Avrupa Sözleşmesi Uygulaması”, *Liberal Düşünce*, Yıl:6, S:22, 2001.

Sunay, Reyhan, *Avrupa Sözleşmesi’nde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları*, Liberal Düşünce Topluluğu Yayını, Ankara 2001.

Tanör, Bülent, *Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu*, BDS Yayınları, İstanbul 1990.

Tomuschat, Christian, “Freedom of Association”, *The European System for the Protection of Human Rights*, Editors: R.St.macdonald-F.Matscher-H.petzold, Kluwer Academic publishers, Dordrecht 1993.

Turhan, Mehmet, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Parti Kapatma Davaları”, *Liberal Düşünce*, Yıl:6, S:22.

Turhan, Mehmet, “Demokratik Devlet İlkesi Açısından Siyasi Partilerin Kapatılmaları ile İlgili Hükümlerdeki Uyumsuzluklar”, *Yeni Türkiye*, Yıl: 2, Sayı 10, Temmuz-Ağustos 1996.

Uygun, Oktay, “Mücadeleci Demokrasi ve Siyasal Partilerin Kapatılması” *Kamu Hukuku İncelemeleri*, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2011.

Uygun, Oktay, “Siyasi Partilerin Kapatılması Rejiminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *Anayasa Yargısı* 17, Ankara 2000.

Yazıcı, Serap, “1982 Anayasası ve Parti Yasakları”, *Demokratik Anayasa*, Hazırlayanlar: Ece Göztepe ve Aykut Çelebi, Metis Yayınları, İstanbul 2012.

Yokuş, Sevtap, *Hak ve Özgürlüklerin Kötüye Kullanımı*, Yetkin Yayınları, Ankara 2022.